

Vargha Katalin – T. Litovkina Anna – Barta Zsuzsanna szerk.: **Sokszínű humor – A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai.** Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2013. 291 lap

A nyelvész, az antropológus és a pszichológus konferenciára mennek...

I. A humorkonferenciáról

Az utóbbi évtizedekben világszerte megnövekedett a humor iránti tudományos érdeklődés. Mind a humorelméletek sokasága és nem egyszer egymásnak ellentmondó volta, mind pedig tárgyak térben és időben is univerzális jelenléte arra enged következtetni, hogy a humor mibenlétére, működési mechanizmusaira vagy hatásaira adott kategorikus válaszok helyett ezeket a kérdéseket különböző diszciplinák kereszttüzében érdemes körüljárni. A címben szereplő tudományterületek képviselőihez 2012. szeptember 6-án és 7-én az ELTE Bölcsészettudományi Karán informatikusok, irodalomtörténészek, könyvtárosok és művészek csatlakoztak, hogy előadói legyenek a III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferenciának. Közös tanácskozásuk eredményeképp 33 előadást hallhattak a résztvevők, amelyek közül jelen gyűjtemény a legérdekesebb 22-t adja közre. Kötetbe szerveződésükben az interdiszciplinaritás hangsúlyozása érhető tetten. Az öt tematikai egység a következő területeket fedi le: humor a médiában, humor az irodalomban és a filozófiában, humor és sztereotípiák, humor és pszichológia, humor és nyelvészet.

II. A tanulmányok rövid bemutatása

Az első szekcióban – Humor a médiában – négy tanulmány kapott helyet. Kezdeképp Veszeltszki Ágnes („Humor a digitális kommunikációban”) a humornak egy igencsak aktuális és izgalmas megjelenési formáját, az internetes mémeket vizsgálva három, egymással szorosan összefüggő jelenségre kérdez rá. Egyrészt magára az absztrakciós folyamatra, amelynek eredményeképp valódi arcokból vagy képanyagokból mémek lesznek – olyan sémaszerű konvencionális jelentések, amelyek utána „bármilyen tetszőleges kontextusba helyezve humorossá teszik a tartalmat”. Másrészt, hogy mely tényezők relevánsak egy mém terjedésében és életciklusában, és milyen kulturális tudáselemek szükségesek az értelmezésükhöz. Végül példákkal illusztrálja a mémek elsődleges funkcióit: a reflexiót az aktuális politikai, társadalmi vagy popkulturális eseményekre és a csoportidentitásképzést. Balázs Géza a humorterjedés hálózatos jellegét vizsgáló tanulmányában („A humor hálózattudományi megközelítése”) szintén megemlíti az internetes humorforrásokat, mint új, hálózatos humorformákat, ugyanakkor azt is kimutatja, hogy a hálózatoságban szerepet játszó tényezők már a népi tudáson alapuló humoros anekdotákban vagy a pesti viccben is jelen voltak.

Nemesi Attila László pragmatikai-retorikai elméleti keretben vizsgálja a Hofi-jelenséget („»A nagy vörös óriás föl fog robbanni«: az implikaturák mint a politikai humor kellékei Hofi Géza szilveszteri műsoraiban”). Célja azoknak a verbális és nem verbális „nyomoknak” a feltárása, amelyek Hofi Gézát az implikaturák és az áldialógus mesterévé tették. A szerző a Hofi-életműből vett változatos példákon illusztrálja, hogy ez a beszédmód hogyan teremti meg azt a diszkurzív teret, amelyben a legendás humorista a mindennapi emberek szócsovéként egyszerre komolyan és „a humor védőpajzsa mögé bújva” tematizálhatta és ezáltal le is vezethette a társadalmi feszültség egy részét. A médiafejezetet Schirm Anita munkája („A humor szerepe a nyelvészeti oktatásban”) zárja. A tanulmány érdekessége, hogy míg a kötet más írásai az egyes humorforrásokban keresik a retorikai alakzatokat, addig Schirm Anita mindezt visszafordítva, a retorikában keresi a humor jelenlétét,

és azt, hogy a retorikai alakzatok humoros megvalósulásai hogyan világítják meg és teszik könnyebben befogadhatóvá az egyetemi retorikai tananyagot.

A Humor az irodalomban és a filozófiában címet viselő második egység írásai a humort elsősorban mint nyelvi-esztétikai kategóriát vizsgálják. Horváth Katalin („Mikes Kelemen nyelvi humorának formái és szerepük a »Törökországi levelek«-ben”) a Mikes-próza nyelvi humorát nemcsak mint a konkrét és absztrakt jelentések és formák inkongruenciájára épülő művészi ábrázolásmódot mutatja be, hanem ezzel összefüggésben azt is, hogy hogyan válhatott Mikesnél a humor mint megtartó, nézőpontváltásra készítő erő a bujdosás fájdalmaival feldolgozó eszközzé. Németh Luca Anna („Hova repül a számysegéd? Jelentéstörténeti vizsgálatok Rejtő Jenő két regényében”) a nyelvi humorban közrejátszó retorikai alakzatokat (poliszémia, homofónia, homográfia, népetimológia, szóferdítés, írott beszélnyelviség) jelentéstörténeti perspektívából vizsgálva közelítette meg a „péhowardi” abszurd helyzetkomikumot. Már itt is megjelenik a beszélő név mint humorforrás. Ennek a jelenségnek a részletes vizsgálatára Slíz Mariann tanulmányában („Rúth Rhonda és Phil O’Dendron. A modern névadás szerepe a paródiában”) kerül sor. A szerző Lőrincz L. László művei alapján arra keresi a választ, hogy milyen módszereket és nyelvi eszközöket alkalmaznak paródiaszerzők a nevek megalkotásában, illetve, hogy ezeknek a sokszor névszerűtlen, de annál népszerűbb neveknek milyen szerepük van a cselekményalakításában, és hogyan készítetik folyamatos újraértelmezésre az olvasót. A fejezet záró darabjában („A humor integrálhatósága a filozófiai szövegekbe”) a filozófia és a humor egymással első hallásra meglepő párosításaként Tánzos Péter azt a kérdést járja körül, hogy miként válhatott a humor a filozófiai gondolkodás szerves részévé, és hogy mindez hogyan teszik alkalmassá az úgynevezett integráns derűt, a filozófiai diskurzus egy visszatérő elemét, a metafizikai hagyománnyal és a monista, „komolykodó” tendenciákkal való szembehelyezkedésre.

Szintén klasszikus területnek számít a humorkutatásban a humor és a sztereotípiák kapcsolatának vizsgálata. Jelenléte a Magyar Interdiszciplináris Humorkonferenciák történetében is folyamatos: a fejezet tanulmányaiban az előző tanácskozásokon elhangzott előadások inspiráló hatásai felfedezhetők. Ebben a fejezetben tovább körvonalazódnak a *Sajátról* és a *Másikról* alkotott sztereotípiák formájában reprezentálódó sematikus tudáskeretek szembenállásának dinamikai és ezzel összefüggésben a humor szerepe az identitásképzésben. Elsőként Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina munkája („Stereotípiák az etnikai viccekben – egy vizsgálat »svájci minta« alapján”), amelyben a szerző 80 tételből álló, német nyelvű vicckorpusz alapján vizsgálja a svájciakkal kapcsolatos nemzeti sztereotípiák és az etnikai viccek egymást csak részben átfedő kategóriáinak egymáshoz viszonyulását és utóbbiak identitásképző szerepét. Ezt követi Papp Richárd tanulmánya („Humor, tradíció, identitás egy budapesti zsinagógai közösség kommunikációjában, avagy kérdezem én a hal nevét?”). Szerzője mind a zsidóvicceket, mind pedig a zsinagógai kommunikációban spontán megjelenő nyelvi humort elemezve amellett érvel, hogy a zsidó humor elválaszthatatlan a vallási tradíció és a hozzákapcsolódó életvitel jelentéseitől. Ebben a kontextusban a humornak egy speciális, lélektani funkciója is megmutatkozik: az öniróniára épülő humor, mint a zsinagógai vallásgyakorlat „kísérő jellemzője” lehetővé teszi, hogy a szakrális-rituális hagyomány mintái akkor se sérüljenek, ha követői alkalmanként megsértik azok normáit. A humor tehát ebben az esetben nem a normák megkérdőjelezésének, éppen ellenkezőleg, azok megerősítésének az eszköze.

Tamás Ágnes tanulmánya („Nemzetiségi sztereotípiák és a humor eszközei a 19. század második felében”) jól érzékelteti, hogy a 19. század végének egyre erősödő magyar nacionalizmusa hogyan képeződik le a *Borsszem Jankó* és az *Üstökös* című újságoknak beküldött viccekben és karikatúrákban. A monarchia nemzetiségi kérdésben érintett etnikumait kigúnyoló viccek nyelvi és vizuális megvalósulásai és a bennük a század második felében megfigyelhető mennyiségi és minőségi változások humor és ideológia kapcsolatára mutatnak rá. Slíz Mariann előadásával összefüggésben ugyancsak a nevek és a humor kapcsolatára kérdez rá Farkas Tamás („A nevek humora”), aki a nevek humorpotenciálját nyelvi-kulturális szempontból, a nevek asszociatív értéke alapján elemzi. Végül Hidasi Judit a sztereotípiák és a humor kérdésköréhez genderszempontból közelít. Elméleti összefoglalójában a humorkommunikáció társadalmi nemi aspektusát a humor és a hatalom, illetve a humor és az agresszió kapcsolatán keresztül közelíti meg, és szembeállítja a társalgást tematizáló és kontrolláló, tipikusan férfiúi humorkommunikációs attitűdöt a humorérzék befogadás-központú,

ezáltal tipikusan női megvalósulásával. Ezek a szempontok a kötetben közölt tanulmányok következő csoportjában, a pszichológiai megközelítésekben is megjelennek.

Az előző humorkonferenciák anyagához képest újdonságnak számít a pszichológiai témájú megközelítések önálló szekciókénti megjelenése, amelynek legérdekesebb négy előadása a Humor és pszichológia fejezetben kapott helyet. A kötetnek ebben a talán legkonzisztensebb fejezetében több tekintetben azonos kiindulópontú kutatások eredményeit olvashatjuk. Elsőként Dürka Róbert („Van-e humorérzéke a pszichológusnak készülő diákoknak?”) arra a kérdésre keresi a választ, hogy van-e összefüggés a humor és a mentális egészség között a Rózsashegyi (Ružomberok) Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának pszichológia szakára jelentkező 79 személy esetében, illetve kapcsolódik-e egymáshoz a humorérzék és a szociális gátolttság. A következő kísérlet a Boda-Ujlaky Judit – Horváth Andrea – Záhorszky Ilona – Séra László kutatócsoport munkája („Always look on the bright side of life”. Az agresszív humor kedvelése és az agresszív személyiségvonás kapcsolata a humorstílussal és a gelotofóbiával”). Ők a humort elsősorban mint adaptív megküzdési stratégiát vizsgálták a börtönök világában. Kérdőíves vizsgálatokban azt kutatták, hogy a fogvatartottak milyen mértékben kedvelik a humornak pozitív (érvédő-énelértékelő, kapcsolati) és negatív (agresszív, énelértékelő) humorhasználati módjait. Eredményeik megerősítik a humor agresszió-csökkentő szerepét, de a börtön kontextuális szerepére is felhívják a figyelmet, vagyis arra, hogy a fogvatartottak humorértelmezése eltér az átlagpopulációétól. Ezzel a kutatással sok rokonságot mutat, és ezért akár érdekes párhuzamként is olvashatjuk a következő tanulmányt, amelyben Pethő Mária az agresszív humor jelenlétét mint a sikerhez vezető szereplői stratégiát egy másik börtön, a valóságshow-k világában vizsgálja („Csupán ugratás? Agresszívhumor-stratégiák a Való Világ 4 és 5 férfi szereplőitől: avagy hogyan nyerjünk valóságshow-t?”). A szerző az agresszív humor fokozatait a goffmanni arcteóriával hozza összefüggésbe, és megvalósulásaik vizsgálatában kitér a férfi-női különbségekre is. A fejezet zárótanulmánya („Vaskos humor«. Vizsgálat a humor é az elhízás kapcsolatáról”) a fizikai és a mentális egészség kapcsolatát veszi górcső alá a lelki és a test-súlyproblémák vonatkozásában. A cikkben a Séra László – Ujlaky Judit szerzőpáros a „vidám kövér fickó” sztereotípiáját teszik mérlegre.

Az utolsó, a Humor és nyelvészet címet viselő fejezet nyitódarabja, Schnell Zsuzsanna tanulmánya („A gyermekhumor kognitív nyelvészeti vizsgálata”) valódi átmenetet képez (jobban mondva: szintézist teremt) a pszichológiai és a nyelvészeti tárgyú munkák között. A tanulmány a humort a kognitív nyelvészet elméleti keretében, fejlődépszichológiai szemszögből vizsgálja, vagyis úgy, hogy a tudatelmélet és a nyelvi képességek kapcsolatának fejlődéstani fokozatossága mentén hogyan alakul ki a gyerekek humorformák iránti érzékenysége, illetve azok produkciójára való képessége. A tanulmány különösen fontos darabja lehet a kötetnek, amennyiben a domináns nyelvészeti nézőpontot ötvözi a szintén hangsúlyos pszichológiai megközelítéssel, és az idiomatikus nyelvi alakzatokat nem pusztán beszédfordulatként vagy retorikai eszközként, hanem egyúttal mentális folyamatként értelmezi. Ezt követi Vargha Katalinnak a találosokban és az újabb keletű, de a találos formájú viccekben megjelenő változatos nyelvi humorformákról (poliszémia, homonímia, homofónia, parafónia, „hahafónia”) szóló írása („Nyelvi humor a szemantika szintjén a magyar találosokban”). Ezekkel részben megegyező szójátékképző eljárásokról esik szó Fedoszov Oleg írásában („A vicc mint nyelvészeti feladvány”). A tanulmány legfőbb érdekessége, hogy az orosz vicc és szójáték nyelvészeti vonatkozásainak bemutatása alkalmat ad arra, hogy az olvasó akár implicit módon összehasonlíthassa az orosz vicckultúrát a követben dominánsan jelen lévő magyar hagyományokkal. A humor fogalmának pontosítását, egyúttal differenciálását tüzi ki célul Andor József tanulmánya („A humort kifejező melléknévek főnévi kollokációinak vizsgálata a magyarban”), amelyben a humor szinonimáiként álló 9 magyar melléknév főnévi kollokációit, illetve azok humorpotenciáljára közölte fokozati különbségeket vizsgálja korpusznyelvészeti eszközökkel. A kötet lezárásaként a konferenciasorozat megalapítóinak, szellemi vezetőinek, T. Litovkina Annának, Vargha Katalinnak, Barta Péternek és Hrisztova-Gotthardt Hrisztalinának közös munkáját olvashatjuk („Nyelvi humor a közmondásferdítésben magyar, angol, német, francia és orosz példákkal”). Az antiproverbiumok bőséges és változatos példákkal illusztrált tipológiája ezúttal főként a közmondásferdítés univerzalizáló mutató eszközeire (szó- és hangismétlés, rím, keresztvező ismétlés, agrammatikusság, hangutánzó szavak beillesztése) helyezi a hangsúlyt.

III. Összegzés

A fenti „seregszemlét” követően felmerül a kérdés, hogy a legkülönbözőbb, de mindennapi helyzetekben, változatos formáikban fellelhető humorjelenségek sokféle, nem egyszer versengő tudományos keretek között lezajló vizsgálatainak sokasága képes-e valamiféle szintézis létrehozására, azaz közelebb viszi-e az olvasót a humor valódi természetének megértéséhez. Erre a kérdésre akkor adható pozitív válasz, ha az egyes előadások pusztá egymásmellettségén túl a különböző szakemberek tényleges együttgondolkodása is jelen van. A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia kötetében ennek az együttgondolkodásnak számos megvalósulásával találkozhatunk. Egyrészt a konferenciasorozat megelőző részeihez képest: a humorról szóló magyar nyelvű tudományos diskurzus folytonosságát mutatja, hogy több téma (például a sztereotípiakutatás a humorban, a gelotofóbia és a humor kapcsolatának vizsgálata, a humor teológiai vonatkozásai vagy a közmondásferdítések) továbbgondolva, továbbfejlesztve vagy az előző előadások által inspirálva került be az aktuális gyűjteménybe. Másrészt az együttgondolkodás a recenzált kötetben mint egységen belül is érvényesül: a fejezetek (és egyben tudományterületek) közötti átmenetek, a különböző szempontrendszer és eszközök egymást nem egyszer átfedő kombinációi a valódi interdiszciplinaritás letéteményesei.⁵ A kötetben szereplő tanulmányok együttesen világítják meg a humor három alapvető jellemzőjét. Egyrészt, hogy a humor értelmezhetetlen a sokféle és nagyon erős kontextuális kötődésének figyelembevétele nélkül. Másrészt, hogy humor akkor keletkezik, ha ezeknek a kontextuális tudáskereknek vagy normáknak valamelyike megkérdőjeleződik, tehát ha valamilyen konfliktushelyzet áll elő. Végül pedig, hogy a humor messze túlmutat a nevetetésen. Az a felismerés, hogy megismerési és megküzdési stratégiáinkba, érzelmeinkbe, kulturális praxisainkba mélyen beagyazott jelenségről van szó, további vizsgálódásokra ösztönöz. A konferenciasorozat közeljövőben várható folytatása (a IV. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia időpontja: 2014. november 13–14., helyszíne pedig a Selye János Egyetem) e tekintetben is ígéretes.

Tóth-Czifra Erzsébet

PhD-hallgató

ELTE BTK

Nyelvtudomány Doktori Iskola

Kulturális Nyelvészet Doktori program

Minya Károly: Új szavak II. Nyelvünk 800 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal. Az ékesszólás kiskönyvtára 32. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2014. 142 lap

„A szótárak olyanok, mint az órák: a legrosszabb is jobb a semminél, de a legjobb sem egészen igaz, már a kinyomtatáskor kicsit idejétmúlt” – ezt a találó Samuel Johnson-idézetet választotta a kötet mottójául a szerző. Mondhatnánk: akár védekezésnek is beillik, de hát természetes jellemzője ez a szótáraknak, még akkor is, ha a legfrissebb jövevényeket kívánják listázni. A címből kitűnik, hogy korábbi – pontosabban 2007-es – szótárának szerves folytatásáról van szó, ez alkalommal tehát jórészt az utóbbi 8–10 év terméséből válogat Minya Károly. Válogat, mert biztosak lehetünk abban, hogy az itt feldolgozott 800-nál sokkal több új szó, alakulat, kifejezés jelent meg nyelvünkben. A korpusz jellemzője a sokszínűség, azaz sokféle nyelvi és stílusrétegből származnak a példák: informatika, jog, kereskedelem közgazdaságtan, pénzügy, politika, sport, de jelentős arányt képviselnek a hobbinyelvek kategóriái vagy például a szubkultúrák.

A pusztá értelmezésen kívül a szócikkek természetesen további információkat is közölnek. A szócikkfej tartalmazza a szófaji kategóriát, idegen szavak esetében az átdo nyelv rövidítését, belső fejlődésében pedig a szóalkotás módját, valamint a címszó nyelv- és stílusrétegbeli besorolását. A szótár első részéhez képest ezek tehát nem változtak, újdonság viszont a szó elterjedtségét jelző gyakorisági mutató. Az Értelmező kéziszótár 2003-as kiadásától eltérően itt az internetes keresőprogram által kiírt adat szolgál alapul, és ötfokozatú rendszer ad hozzávetőleges felvilágosítást

⁵ Itt azonban említést érdemel a nyelvi humor és ennek következtében a nyelvészeti szempontok, azon belül is főképp a retorika dominanciája.